

Digitális Magyar Vízjel Adatbank / Digital Hungarian Watermark Databank

Bevezetés / Introduction

A Digitális Magyar Vízjel Adatbank (DMVA) alap-adatbázisának, a Magyar Vízjel Adatbanknak (MVA) a felépítését 1995-ben kezdtük meg. 2010-ben nyitottuk meg az első internetes adatbázisát 1200 vízjel 30 ezer adatával.

2019-re az MVA-ba helyezett vízjelek számát 40 ezerre növeltük. Az MVA a vízjelkutatások során megrajzolt, rekonstruált vízjelek leírásának és rajzának adatlapon rögzített nyilvántartása. Az MVA-ban a folyamatos nyilvántartási számmal ellátott vízjelek dokumentálása egyrészt motívum alapon ábécérendben besorolva, másrészt a meghatározott, azonosított vízjelek vonatkozásában papírmalmonként összegyűjtve, kronológiai sorba rendezve történik.

A **DMVA** az MVA-ból kiválasztott vízjelrajzok számítógépes nyilvántartása és digitalizált katalógusa. 2020 év végéig ötszörösére kívánjuk emelni az Interneten elérhető, digitalizált magyar vízjelek számát.

Általános információ / General

Adatbank neve (database name):

Digitális Magyar Vízjel Adatbank / Digital Hungarian Watermark Databank

rövidített név (short name): **DMVA / DHWD**

A magyar filigranológiai tipológia rendszere / The system of Hungarian filigranological typology

Az IPH motívum alapú tipológiai indexe 25 osztályba sorolja a vízjeleket A-tól Z-ig és számos alosztályt képez. Az általunk használt magyar filigranológiai rendszerezési módszer az MVA és DMVA tipológiai indexe – megtartva a nemzetközi, motívum alapú rendszerezési elv lényegét –, egyszerűbb, természetes alapú felosztást követ.

A DMVA-ban a magyar filigranológiai tipológia kevesebb kategóriából felépített, egyszerűbben kezelhető indexet használ, amelyben nem osztályok, hanem 14 típusörzs (vízjeltörzs) képezi a tipológiai rendszer alapját és a taxonómiai polihierarchia felépítése ugyanebből a 14 típusörzsből indul ki. A típusörzsek az egyszerűbb rajzolatú vízjel alakzatok felől a bonyolultabbak felé haladnak. Az összes magyar és európai vízjel besorolható valamelyik típusörzsbe. A 14 típusörzs a következő:

- 1. Írásjel-vízjelek**
- 2. Betű-vízjelek**
- 3. Szám-vízjelek**
- 4. Monogram-vízjelek**
- 5. Név-vízjelek**
- 6. Felirat-vízjelek**
- 7. Embléma-vízjelek**
- 8. Címer-vízjelek**
- 9. Portré-vízjelek**
- 10. Emberalakos (humán)-vízjelek**
- 11. Nonfiguratív (absztrakt)-vízjelek**
- 12. Szimbólum-vízjelek**
- 13. Mitikus (képzeletbeli)-vízjelek**
- 14. Geometrikus-vízjelek**

1. Írásjel-vízjelek

Az írásjelek az írás, az írott nyelv – az emlékmegőrzés, gondolatközlés, rögzítés – egyezményes grafikai jelrendszerének, írásrendszerének legkisebb, szétválaszthatatlan elemei, grafémái. Meghatározott tipológiai alakkal rendelkeznek és nélkülözhetetlen jelegységei a nemzeti nyelv írásrendszerének, az – írásjegyeket (betűket) és számjegyeket (számokat) is magába foglaló – ábécének. A ma használatos írásjeleknek a kialakulása a XIV. században kezdődött meg, tehát az ősvízjelek megjelenését követő évszázad folyamán.

Filigranológiai értelemben írásjeleknek a vízjelekben előforduló írás (vízjelírás: betű-vízjelek, számvízjelek, monogram-vízjelek, név-vízjelek, felirat-vízjelek) központosításában szerepet játszó grafémákat, a belső tagolás, az összekapcsolás és az elválasztás különféle jeleit tekintjük, beleértve az ékezeteket és az egyéb kiegészítő jeleket is.

Az írásjel-vízjelek önálló típusként (vízjelmotívumként) ritkán előforduló törzsvízjelek. Többnyire összetett vízjelmotívumok főmotívumaiban, társmotívumaiban vagy mellékmotívumaiban jelennek meg vízjelalakjaik. Eddig **16 féle** írásjelet sikerült feltárni a magyar vízjelanyagból. Az írásjel-vízjelek között két alapvető főtípust különböztetünk meg: a páratlan és a páros írásjel-vízjeleket.

2. Betű-vízjelek

A betű az írás, az írott nyelv írásrendszerének egyik alapegysége, írásjegye. A nemzeti nyelv betűkészletét, az ábécét egyjegyű és többjegyű betűk alkotják. A filigranológiai írás (= vízjelírás) grafémája a **vízjelbetű**. Filigranológiai értelemben betűnek (= vízjelbetűnek) a vízjelekben írásjegynek értelmezhető alakzatokat (karaktereket) értjük. A vízjelekben előforduló betűk rendszertanilag a betű-vízjelek típusörzsébe tartoznak. A betű-vízjelek önálló típusokat (vízjelmotívumokat) is alkotnak (monogramok). Két alapvető vízjelalakjukat különböztetjük meg. A vízjelbetű lehet:

- nagybetű (verzál, majuszkula),
- kisbetű (kurrens, minuszkula).

A nagybetű a vízjelben betöltött szerepe szerint lehet:

- kezdőbetű (első betű, gyakran nagyobb méretű a többinél),
- egyéb betű (feliratközti, nem kezdőbetű),
- iniciálé (díszes kezdőbetű).

A filigranológiában a vízjelbetűket a betűtest szerkezetével, alakjával, geometriájának sajátosságaival, írásmódjával és alaphelyzetével jellemezhetjük. A síkbeli alakzatként ábrázolt vízjelbetűk betűteste lehet egyvonalas vagy kettős kontúrú. Ha térbeli alakzatként jelenítik meg, akkor árnyékolt, azaz perspektivikus szerkesztésű. A betűtest alakja lehet talpatlan vagy talpas. Írásmódja szerint általános (a betű normál, szokásos, átlagos megjelenésű vízjelalakja), írott (kézírás jellegű vízjelalak) vagy kalligrafikus (díszes karakterű vízjelalak). A betűtest geometriája szögletes (egyenes vonalakkól álló) vagy kerekített (görbe vonalakkól álló). A betűtest szélességére nézve keskeny, normál, vagy széles. A betűkép helyzetét, állását tekintve egyenes állású vagy dőlt. Alakja lehet teljes vagy töredék (részlet, elvágott).

Az első vízjelbetűk és vízjel feliratok az ókori Latium és Róma latin nyelvén íródtak. A korai magyar monogram- név- és felirat-vízjelek is latin betűkkel, a latin írásmód 21 ékezet nélküli betűjének felhasználásával készültek. Az első magyar írástudó papírkészítőmesterek az adott történelmi kor hazai hivatalos nyelvein, előbb latin és német nyelven, majd magyarul

írták feljegyzéseiket, és vízjelterveiket is ennek megfelelően készítették el. A magyar nyelv és a magyar nyelvű vízjelek használata alapvetően csak a XIX. század folyamán honosodott meg a papírkészítők körében, amikor a reformkorban a nemzeti érzés erősebbé vált az egész országban.

A nagybetűk vagy más néven verzál betűk gyakori elemei a vízjeleknek. A latin betűs emlékek szerint a rómaiak és a latin nyelvet használó népek kezdetben csak nagybetűket használtak felirataik elkészítéséhez. Ez a szokás honosodott meg az európai vízjelkészítésben is. Ezért a korai magyar vízjelek betűkészlete csupa nagybetűből áll. A verzál betűsor speciális megjelenési formája, az úgynevezett kiskapitális, amely a magyar név- és feliratvízjelekben is megjelenik. Lényege, hogy a kezdőbetű nagyobb méretű a többinél és nincs benne kisbetű, hanem azokat is verzál alak helyettesíti. A kiskapitális betűkombináció a legtöbb papírmalom és papírkészítő név-vízjelnél valamint papíralakjelző feliratnál megtalálható talpas, kettős kontúrú változatban.

A nagybetűk vízjeltypográfiai szempontból lehetnek egyenes állású, dőlt és kalligrafikus betűk. A magyar vízjelekben mindhárom forma előfordul, de a dőlt betűk ritkábbak és időben jóval később jelennek meg. A betűk stílusjegyeit illetően a paletta elég széles, koronként változó, sokféle betűfajtából áll. A kezdeti egyszerűbb vonalvezetésű, talpnélküli nagybetűktől a különféle talpas és kalligrafikus nagybetűkön át, a modern betűcsaládok egyedi, díszített és rendkívül változatos formavilágú betűkészletéig. A magyar vízjelekben előforduló betűtípusokat – a nyomdai betűkhöz hasonlóan – stílusjegyeik alapján azonosíthatjuk. Az önálló magyar vízjelkészítés speciális helyzete miatt nem egy esetben átfedéseket figyelhetünk meg. Amikor a magyar vízjelkészítés lengyel és német előképek alapján kezd betűket használni, Európában már a reneszánsz betűtípusok hódítanak mind a kézírás, mind a könyvírás, mind a nyomtatott betűkultúra területén. A reneszánsz a betűstílusban visszanyúl az antik elődök munkáihoz, nagybetűként a római majuszkulákat, kisbetűként a Karoling minuszkulákat újítja meg. A vízjelek világában a reneszánsz betűművészet – csakúgy mint a vízjel – Itáliából sugárzik szét. Az első vízjelkészítők is innen veszik alapvető mintáikat, így

- a XVI. században a velencei és a holland antikva,
- a XVII. században a francia, a barokk és a rokokó antikva,
- a XVIII. században a klasszicista antikva, a talpnélküli groteszk és különféle írott betűformák,
- a XIX. században a talpas és talpnélküli lineáris antikva, a kézírás (zsinórirás) jellegű betűk,
- a XX. században a kötetlen antikva és egyéb speciális antikva variációk, a kézírás jellegű és egyedi tervezésű betűtípusok voltak használatban.

A kisbetűk, vagy másnéven kurrens betűk viszonylag későn, a XIX. század első felében jelentek meg a magyar vízjelek között, elsősorban papírkészítő- és papírmalom név-vízjelekben, majd később gyári vízjelekben. Az iniciálék, a feliratok vagy papírmalomnevek díszes kezdőbetűi már a XVIII. századtól előfordulnak, de csak néhány magyar papírmalom név-vízjelében.

3. Szám-vízjelek

A szám az írás, az írott nyelv írásrendszerének egyik alapegysége, mennyiségek leírására szolgáló számjegye. A nemzeti nyelv számkészletét egyjegyű, kétjegyű és többjegyű számok alkotják. A filigranológiai számkészlet grafémája a **vízjelszám**. Filigranológiai értelemben számnak (= vízjelszámnak) tekintjük a vízjelekben számjegyek értelmezhető alakzatokat (karaktereket). A vízjelekben előforduló számok rendszertanilag a szám-vízjelek törzstípusába

tartoznak. A szám-vízjelek önálló típusokat (vízjel-motívumokat) is alkotnak: sarokjelek, gyári számok. Két alapvető főtípusukat különböztetjük meg. A vízjelszám lehet:

- arab szám,
- római szám.

Az arab számok hindu-arab és indiai számjegyekből állnak, helyiérték alapú, decimális rendszert alkotnak. Az arab számok úgynevezett nyugat-arab változata a nyugati civilizációban a X. század végén (976) jelent meg, Magyarországon először a XV. század második felében (1456, V. László pecsétje). Az arab számkészlet tíz számjegyből áll: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 (hindu-arab számjegyek) és a 0 (indiai számjegy).

A filigranológiában az arab vízjelszámok 2 főtípusát különböztetjük meg. Lehetnek egyjegyű (egyetlen számból álló) és többjegyű (több számjegyből álló) számok. Az egyjegyű vízjelszámok általában magukban álló sarokjelek (például 2), vagy gyártási számok (például 1). A többjegyűek közül a vízjelekben a kétjegyű (két számjegyből álló számsor, például papíralakjelző szám: 58), a háromjegyű (három számjegyből álló, például méretjelző gyártási szám: 104) és a négyjegyű (négy számjegyből álló, például évszám: 1659) vízjelszámok fordulnak elő.

A római számok az ókori Róma additív számjelölési rendszerének betű alakú számjegyei. Lényege, hogy a latin ábécéből származó verzál betűkhöz (betűsorhoz) számértéket rendeltek és a számokat (számsort) ezek kombinációjával képezték. A héttagú római számrendszer jeleinek összevonásával bármilyen valós számérték előállítható. A vízjelekben nem minden római szám fordul elő.

A vízjelszám a számtest szerkezetével, alakjával, geometriájának sajátosságaival, írásmódjával és alaphelyzetével jellemezhető. A síkbeli alakzatként ábrázolt vízjelszámok számtestek lehet egyvonalas vagy kettős kontúrú. Ha térbeli alakzatként jelenítik meg, akkor árnyékolt, azaz perspektivikus szerkesztésű. A számtest alakja lehet talpatlan vagy talpas. Írásmódja szerint általános (a szám normál, szokásos, átlagos megjelenésű vízjelalakja), írott (kézírás jellegű vízjelalak) vagy kalligrafikus (díszes karakterű vízjelalak). A számtest geometriája szögletes (egyenes vonalokból álló) vagy kerekített (görbe vonalokból álló). A számtest szélességére nézve keskeny, normál, vagy széles. A számkép helyzetét, állását tekintve egyenes állású vagy dőlt. Szerkezete egyszerű vagy összetett, utóbbiak között gyakoriak a keretes számok. Alakjuk lehet teljes vagy töredék (elvágtott).

A szám-vízjelek a vízjelben betöltött szerepük szerint lehetnek önálló motívumok, főmotívumok, társmotívumok, mellékmotívumok és vízjel elemek.

A magyar vízjelanyagban legkorábban az évszám-vízjelek jelentek meg már a XVI. században (1547). A sarokjelek és alakjelző vízjelek a XVII. században, míg a gyári alakjelző, római szám-vízjelek a XIX. században kerültek használatba.

4. Monogram-vízjelek

A monogram egy vagy több betűből álló, önálló jelentést hordozó, illetve rejtő alakzat, nevek kezdőbetűiből képzett névrövidítés. Filigranológiai szempontból monogramnak (= vízjelmonogramnak) tekintünk minden olyan egy vagy több betűből álló rövidítést, amely nevek, rejtett nevek, rangok, feliratok, mondások, alak, típus vagy minőségjelző elnevezések rövidítése révén, azok kezdőbetűiből keletkezett. A vízjelekben előforduló különféle monogramok a monogram-vízjelek típusörzsébe tartoznak. A magyar vízjelanyagban 12 főtípusuk ismert:

1. papírkészítő monogram (például AM = Martinyi András),
2. papírmalom monogram (például BB = Bibersburg: Vöröskő),
3. papírmalom tulajdonos monogram (például GBK = gróf Bethlen Kata),

4. papírmalom bérlő monogram (például CSH = Christoph Stein-Hauser),
5. papírkereskedő monogram (például RJE = Rigler József Ede),
6. papírminőségjelző monogram (például F = finom, FM = famentes),
7. papírméretjelző monogram (például M = medián),
8. papíralakjelző monogram (például N, Nr, Nro, Sz, MSZ),
9. rejtett monogram (például MRI = Szűz Mária),
10. uralkodói monogram (például, FI.= I. Ferenc, L = Lipót magyar király)
11. intézmény monogram (például bank: MNB, nyomdák, rt-k).
12. egyéb monogram.

A vízjelek világában a monogramok nagy jelentőségűek, mert megszemélyesítik és védik is a papírt. Azonosítják a papír készítőjét, származási helyét, a papírmalmot, a tulajdonosát, bérlőjét vagy forgalombahozóját, a kereskedőt. Funkciója a kézjegy, mesterjegy, alkotójegy, tulajdonjegy, árujegy, márkajel fogalmak jelentésével rokon. Fokozatos kialakulása és csaknem fél évezredet átívelő fejlődése a termék származásának és minőségének egyszerű megjelölésétől egészen a védjeggyé válásig tart. A titkos, rejtett vagy mágikus monogramok jelentését csak a beavatottak ismerték és értették.

A magyar vízjelek között már a XVI. században megjelentek a monogramok különféle vízjelalakjai. A magyar papírmalmokban a monogram-vízjelek írásmódja nagyrészt a kor szokásait és szakmai nyelvét követve a német ortográf írást követi: elől áll a keresztnév és utána a családnév kezdőbetűje (például IL = József Lennert). A két- és hárombetűs magyar papírkészítő monogramokat ezért általában fordítva kell olvasni, például a WAR monogram Wencel Antal Rösner, azaz Rösner Vencel Antal bobóti papírkészítőmester nevét rejti. A XVIII. századtól kezdve vannak már magyar írásmódú monogramok is, például OLTBOGÁT papírmalom tulajdonosának, gróf Bethlen Katának GBK monogramja (1759), ahol a betűk sorrendje már nem követi a német ortográfiát, hanem a magyarnak felel meg.

5. Név-vízjelek

A név dolgok, fogalmak, élőlények nyelvi közmegegyezés szerinti elnevezése. Élőlények esetében lehet tulajdonnév (vezetéknév, családnév, keresztnév, személynév) élettelen dolgoknál köznévi (tárgynév, földrajzi név). Filigranológiai értelemben név (= név-vízjel) minden olyan betűkből és írásjelekből álló vízjelalakzat, amely valamely személy (papírkészítő, papírgyártó, papírkereskedő, történelmi személyiség) vagy építmény (papírmalom, papírgyár, nevezetes épület), település (város, község), közigazgatási egység (vármegye, járás), intézmény (levéltár, könyvtár, pénzügyintézet), vállalat (állami, magán), földrajzi hely (táj, tájegység), földrajzi képződmény (folyó, patak) valós vagy fantázia elnevezését jeleníti meg.

A filigranológiai neveket a név-vízjelek törzstípusába soroljuk, amely tízenkét főtípust foglal magába. E szerint a név-vízjelek lehetnek:

1. papírkészítő nevek,
2. papírmalom nevek,
3. papírmalom tulajdonos nevek,
4. papírmalombérlő nevek,
5. papírkereskedő nevek,
6. uralkodó nevek,
7. földrajzi helynevek,
8. földrajzi képződmény nevek,
9. település nevek
10. fantázia nevek,

11. intézmény nevek,
12. egyéb nevek.

A papírkészítő név-vízjelek a monogramokhoz hasonlóan, általában csupa verzál betűkből állnak, de már a XVII. századtól előfordul írott és kalligrafikus változatuk is. Később a kurrens betűk is megjelennek a verzál kezdőbetűk mellett a nevekben, majd az iniciálászerű, díszesebb, nagyobb méretű kezdőbetűk is. A papírmalom nevekben a XVIII. században elterjed a cikornyás vonalvezetésű iniciálék használata. A XIX. századig ékezet nélküliek a név-vízjelek.

A papíripari személynevek írásmódja az első korszakban a monogram-vízjelekhez hasonlóan a német ortográf sorrendet követi (elől áll a keresztnév, utána a családnév), majd később a keleti, magyar névsorrend szerinti (elől áll a családnév, utána a keresztnév, keresztnemek). A kézműves papírkészítés korában a papírkészítő neveket mindvégig vegyesen, németül és magyarul is írják. Alapvetően négyféle vízjelalakjuk fordul elő, a teljes név, a rövidített név a részleges név (névrészlet) és a bővített név:

teljes papírkészítő név-vízjel: Oswald Wenko

rövidített papírkészítő név-vízjel: O. Wenko

részleges papírkészítő név-vízjel: Oswald

bővített papírkészítő név-vízjel: O & O. Wenko.

A papírmalom név-vízjelek között szintén vannak német és magyar írású nevek. Vannak olyan papírmalom nevek, amelyeket kezdettől fogva magyarul írnak (GÖRGÉNY, DÉVA, IGLÓ, DIÓSGYŐR) és vannak, amelyeket az első időszakban németül (DECHTITZ, DECHTICE), majd később magyarul (DEJTE) írnak. Vannak olyan papírmalom nevek, ahol a papírmalom neve megegyezik a közeli város nevével (KASSA) vagy valamilyen földrajzi névvel például azzal a folyóval, amelyiken működött (IPOLY: Ipoly-folyó).

6. Felirat-vízjelek

A felirat az írás, az írásbeliség, az íráskultúra jellegzetes terméke. Olyan szóból, szavakból áll, amit, amelyeket az emberi történelem során meghatározott céllal lejegyeztek, leírtak, felírtak valamilyen íráshordozó anyagra (papiruszra, papírra, kartonra, selyemre, vászonra, fára, agyagtáblára, falra, kőre, stb.). Filigranológiai értelemben felirat (= felirat-vízjel) minden betűkből, írásjelekből és számokból álló, egy vagy több szót magába foglaló, egy vagy többsoros vízjelalakzat.

A felirat-vízjelek közé tartozik például minden papíralak, papírméret, papírvastagság, papírtípus, papírminőség elnevezését megjelenítő, szóból és szavakból álló vízjel (például: MEDIAN, REGEST, DIÓSGYŐRI POSTA). Speciális fajtája a szalagfelirat és a szöveg-vízjel.

7. Embléma-vízjelek

Az embléma görög eredetű szó, jelentése: berakásos dísz, felrakott díszítmény, jelvény, jelkép, szimbólum. Eredetileg ókori, hellenisztikus vagy római fali és padlómozaikok figurális képecskéi (opus vermiculatumok) voltak. Az embléma modern változatai a logók. Filigranológiai szempontból embléma (embléma-vízjel) minden grafikai tömören, közérthetően megfogalmazott, betűkből, írás-jelekből, számokból, monogramokból, nevek, feliratokból, stilizált figurális, nonfiguratív, ornamentális, szimbolikus és geometrikus elemekből álló alakzat, amely valamely intézményt, vállalatot, gyárat, céget vagy terméket jelképez. A papírmalom emblémák már a XVII. században, míg a papírgyár emblémák a XIX.

századi gyáripari korszakban jelentek meg először. Ezek közül a papírgyárak a XIX. század második felétől sokat vízjel-védjegyként is bejegyeztettek.

8. Címer-vízjelek

A címer elsősorban heraldikai kategória. Olyan meghatározott szabályok szerint megszerkesztett, pajzson hordott színes jelkép, amelyet tulajdonosa identifikációs célból, állandó és örökletes joggal használt. A címerek tudományos feldolgozásával és rendszerezésével foglalkozó történeti tudományág a heraldika (címertan). Nevét a királyi udvarokban működő középkori címerszakértőkről, a heroldokról kapta. A herold elnevezés az ónémet hariwalt és a francia herault szóból ered. A heroldok a csatában küldöncök voltak, az üzenet címzettjét címereikről ismerték fel, békeidőben pedig lovagi játékokat szerveztek. Filigranológiai taxonómiai értelemben azonban különbséget kell tenni heraldikai és filigranológiai címer között, mert a kettő nagymértékben eltér egymástól.

A heraldikai címer alakját, fogalmi és szimbólum rendszerét tekintve speciális (heraldikai) szabályok szerint pajzsba foglalt, természetes vagy jogi személyhez kötődő, örökölhető, színes jelvény.

A filigranológiai címer alakja, fogalmi és tartalmi vonatkozásban jelentősen eltér a (néhány esetben kiindulási ábrának tekinthető) heraldikaitól, a legtöbbször szabálytalan, erősen stilizált és hiányos, nem felel meg a heraldikai előírásoknak, ezért nem nevezhető heraldikai címernek.

A magyar vízjelkincsben sok és sokféle a címerábrázolás. Lényeges, hogy nem minden filigranológiai címernek van heraldikai előzménye. Például a papírmalom címer-vízjelek általában olyan fantázia címer alakzatok, amelyek semmilyen heraldikai szabálynak nem felelnek meg és sohasem szerepeltek pajzson, mint a heraldikai címerek. Alapvető céljuk az, hogy identifikálják a papírmalmot és szolgálják kereskedelmi szempontjait.

Filigranológiai taxonómiai szempontból a címereket ábrázoló (magyar és hungarika) vízjelalakok a címer-vízjelek fő típusába tartoznak. A címer-vízjeleknek 13 típusfőcsoportja ismert: 1. ország (állam), 2. országrész, 3. vármegye, 4. város, 5. település, 6. papírmalom, 7. papírkészítő, 8. papírkereskedő, 9. papírmalom tulajdonos, 10. papírmalom bérlő, 11. család, 12. egyházi és 13. egyéb címer-vízjelek.

8.1. Az országcímer (insignia regnorum) egy állam hivatalos címere, amelyet hatóságai használhatnak. Lehet: kiscímer (csak a legfontosabb címerész), középcímer (leegyszerűsített nagycímer, csak a legfontosabb mezőket tartalmazza) és nagycímer (az ország teljes címere, az összes tartományi és egyéb címerrel együtt, a XVIII. századi magyar nagycímer például 5 kispajzsból 22 mezőből állt). Az európai vízjelkészítés kialakulásának hajnalán, a XIII. század végén már élt a Regnum Hungariae (Magyarország) kifejezés, ezért ettől kezdve a magyar királyi címer az ország címerének számított. Jelenlegi formája a XVI. század elején rögzült. A magyar országcímer a magyar állam egyik legfőbb jelképe. Részei: hegyes talpú, hasított pajzs; első mezejében árpádsávok, hétszer vágott pajzsmező, kétszínű, vörös-ezüst sávjai az Árpád-házi királyok zászlóiról; kettős kereszt (crux gemina) hármashalmon (Szent István király apostoli királyságának jele); a pajzson a magyar Szent Korona nyugszik. A magyar országcímer-vízjelek követték a mindenkorai politikai helyzetből adódó címerváltozásokat. Ezért a 200 magyar papírmalom nagyon sokféle országcímer vízjelalakot használt a félezer éves önálló magyar papírkészítés során.

8.2. Az országrész címer az állam valamelyik, társországainak, tartományának vagy speciális jogállású részének (Fiume szabad királyi kikötő) a címere. Az országrész címerek szerepelhetnek a közép- és a nagycímerben. A Magyar Királyság országrész címerei: Erdély,

Dalmácia, Szlavónia, Horvátország, Bosznia és Fiume. Országgrész címer-vízjelek már a XVII. század elejétől kezdve előfordulnak a magyar vízjelkincsben.

8.3. A vármegye címer az ország nagyobb közigazgatási területi egységeinek címere. A vármegye (comitatus) a Magyar Királyság területi-közigazgatási szervezeti egysége volt (I. István hozta létre), címere szintén hivatalos címernek számított. A magyar vármegyék közül nem mindegyik, csak néhány használt vármegye címer-vízjelet.

8.4. A város címer egy kisebb területi egység, a város jelképeit hordozó címerfajta. A város olyan (urbanizált földrajzi terület) emberi település- szerveződési szint, amelynek meghatározott jogállása van. Köztük különleges jogállású a szabad királyi város. A XVI. századi első magyar papírmalmok a közelükben lévő vagy az alapításukban részt vevő városok (Brassó, Kolozsvár) címereiből alkották meg az első város címer-vízjeleket.

8.5. A település címer a városnál kisebb területi egység (falu, község) jelképeit ábrázoló címer. A település címer-vízjelek ritkák a magyar vízjelek között, de már a XVI. század második felében megjelentek (Liptó-szentmihály).

8.6. A papírmalom címer egy papírmalom saját szimbólumaiból készült, a papírmalomhoz valamilyen formában kötődő, csak az adott papírmalom által használt címerfajta. A papírmalom címer-vízjelek viszonylag ritkák (például VÖRÖSKŐ) a magyar vízjelek között, mert általában a tulajdonos vagy a bérlő címerének valamilyen erősen stilizált vízjelalakját használták fel a papírmalmok. Emiatt néhány esetben nem könnyű elkülöníteni a családi címerektől a papírmalom címereket.

8.7. A papírkészítő címer a papírkészítőmesterek által alkalmazott olyan címerfajta, amelynek használata kizárólag tulajdonosához kötődik, a legtöbbször olyan mesterhez, akinek tulajdonában volt a papírmalom. A papírkészítő címer-vízjel olyan stilizált vízjelalak, amely a papírkészítőmester saját jelképeit ábrázoló nemesi (például TEPLIC papírmalom: MATAVOVSKY Benedek papírkészítőmester nemesi címere), családi vagy fantázia címeréből származik (TEPLIC). Speciális, általános jelentésű típusa a magyar papírkészítők címere (testületi címer-vízjel).

8.8. A papírkereskedő címer a papírkereskedők által használt címerfajta. Elsősorban azoknak a papírkereskedőknek a vízjeleiben fordul elő, akik nem rendelkeztek saját papírmalommal vagy gyárral, de családi vagy fantázia címerükből elsősorban kereskedelmi-reklám, vagy papírkereskedelmi védjegy céljából papírkereskedő címer-vízjelet készítettek (Rigler József Ede).

8.9. A papírmalom tulajdonos címer-vízjel általában az alapító tulajdonos (főnemesi, nemesi) család címeréből vagy házassági címeréből készült.

8.10. A papírmalom bérlő címer-vízjel akkor keletkezett, ha a papírmalom bérlője és a vezető papírkészítőmester személye nem volt azonos és a bérlő megkövetelte a saját (családi vagy fantázia) címerének a használatát.

8.11. A családi címer nemesi családok megkülönböztető jelvénye. Történelmi családok címereit ábrázoló heraldikai jellegű ábra, rajz, festmény vagy metszet. Használatuk gyakorlatát a katonai és politikai életben a családok hatalmi szerepének erősödése teremtette meg. Megkülönböztetjük az ősi (felvett) és adomány címereket. Ősi címerek azok a nemesi családi címerek, amelyeket önként vettek fel (a középkorig). A későbbiek az adomány címerek, amelyeket uralkodói adományként kaptak a családok (1526 után az úgynevezett armalista nemesség). A családi címerek speciális fajtája a házassági címer (insignia matrimonii), amely a házastársak egyesített címere.

A családi címer-vízjel ősi vagy armalista családi címet ábrázoló vízjelmotívum. Rajzolata (vízjelalakja) ritkán készült az eredeti címer-adomány szerint. A vízjelkészítők a minden részletre kiterjedő, részletes címerrajz helyett többnyire csak a legjellemzőbb főmotívum(ok) néhány grafikai elemének a kiemelését alkalmazták. A címerek színeinek megjelenítése a családi címer-vízjelekben ritka. Néhány esetben fordult csak elő, főleg

védjegy-vízjeleknél, amikor a mesterek az ismert heraldikai színjelző vonalakkal jelölték a címer színeit vagy a címerkép háttérének színét.

8.12. Az egyházi címer valamelyik egyház (katolikus, református, evangélikus) vagy egyházi személy (főpap) címerét ábrázolja. Az egyházi címer-vízjelek elsősorban az egyházi alapítású magyar papírmalmok vízjelei között fordulnak elő.

8.13. Az egyéb címer lehet polgári, hivatali, intézményi, testületi címer.

Heraldikai jellegű elemeket, illetve a heraldikából származtatható különféle szimbólumokat – amelyek a vízjelalakban lehetnek társ- vagy mellékmotívumok is – nemcsak címer-vízjelek tartalmazznak. Ilyen heraldikai kategóriák gyakran megtalálhatók embléma-, portré-, emberalakos- és szimbólum-vízjelekben is. Utóbbi típusok között szinte mindegyik főtypusban nagy számban előfordulnak. Ezért szükséges külön kezelni taxonómiai szempontból a filigranológiai címerek főtypusán kívül az úgynevezett heraldikai alkotórészeket.

9. Portré-vízjelek

A portré (arckép) emberi képmás, amely élő, nem élő vagy nem létező, kitalált ember (fantázia) arcát ábrázolja. Megjelenési formáját tekintve lehet rajz, festmény, szobor, dombormű, kispasztika. Filigranológiai szempontból portré (portré-vízjel) minden létező vagy nem létező (de nem mitikus) ember képmását (arcot) ábrázoló vízjelalakzat. Lehet uralkodót (királyt, királynét, császárt), fejedelmet, politikust, nevezetes személyt és fantázia személyt ábrázoló arckép. Uralkodót ábrázoló portré-vízjelek például: I. István, Mátyás, I. Ferenc, II. Ferenc király, I. Ferenc József vízjel képmásai. Ezek a kézműves korszakban viszonylag nagy méretűek, kettős körbe vagy valamilyen koszorúba foglaltak, később méretük kisebb. Fejedelmet ábrázoló portré-vízjel például: I. Rákóczi György erdélyi fejedelem, politikust ábrázoló: Deák Ferenc, nevezetes személyt megőrkítő: Katona József és fantázia személyt ábrázoló: útlevelek, bankjegyek portré-vízjele.

10. Emberalakos-vízjelek

Az emberalakos ábrázolás tárgya maga az emberi test, az ember testének, termetének, testalkatának, fizikai, térbeli formájának, látványának egyik megjelenési formája. Filigranológiai szempontból emberalakosnak (emberalakos-vízjelnek) tekintünk minden létező és nem létező (kitalált, fantázia) emberi lény teljes vagy töredék alakját ábrázoló vízjelalakot. Függetlenül attól, hogy az emberi testet általános, elvont vagy konkrét formában, attribútumaival és rekvizítumaival együtt vagy anélkül ábrázolják.

Különbséget kell tenni az emberalakos és a figurális ábrázolás között. Az alapvető különbség az, hogy a figurális nemcsak emberi alakot ábrázolhat, hanem bármilyen egyéb olyan figurát is (például egyszarvút, kentaurt, oroszlánt), amely nem nonfiguratív. Elvileg a mitikus-vízjelek képzeletbeli lényei (angyal, arkangyal) vagy emberalakjai (Hungária, Juszticia, Fortuna, Atlasz, Hermész) ide is besorolhatók lennének, de mégsem tartoznak ide, mert jellegzetes, külön rendszertani kategóriát képeznek.

Az emberalakos-vízjelek négy főtypusába az összes előforduló ábrázolási forma besorolható. Ezek: férfi-, női-, gyermek- és emberpár-vízjelek, amelyek négy típusfőcsoportot alkotnak, vannak: világi alakok, egyházi alakok, fantázia és egyéb alakok.

A létező emberalak típusok közül megjelenik a vízjelekben a férfi és a nő alakja dáma és úr képében. A foglalkozási ágak közül a vadász, a katona, a martinász és a papírkészítő alakja. Az általános alakok közül a vándor és a lovas. Az emberpár-vízjelekben párosával van jelen két vagy több emberalak: ikerpár, jegyespár, házaspár.

11. Nonfiguratív-vízjelek

A nonfiguratív szó alak nélkülit, figura nélkülit, elvont, amorf, absztrakt formáját jelent. Filigranológiai értelemben nonfiguratív (nonfiguratív-vízjelnek) tekintjük a szabályos vagy szabálytalan struktúrájú, többnyire nem valóságos, elvont, absztrakt fantáziavilág alakzatainak, nem naturalisztikus, figura nélküli, általában kiegészítő, térkitöltő vagy díszítő jellegű ábrázolásait.

A nonfiguratív jellegű vízjelalakokat a nonfiguratív-vízjelek típusörzsébe soroljuk, amelyek két fő típusra, a szabályos és a szabálytalan jellegű nonfiguratív-vízjelekre oszlik. Vízjelalakjainak leggyakoribb megjelenési formája, a két típusfőcsoportba rendezett nonfiguratív alakzat-vízjelek és a nonfiguratív mintázat-vízjelek.

A nonfiguratív alakzat-vízjel olyan szabályos vagy szabálytalan szerkezetű, egyenes és/vagy görbe vonalakkal álló, vektor jellegű ábra, amely nem alkot felületet kitöltő mintázatot. A nonfiguratív alakzat-vízjelek közé tartozik a díszjel, a sorminta, a keret, az ornámen és a girland.

A nonfiguratív mintázat-vízjel (textúra-vízjel) olyan szabályos vagy szabálytalan szerkezetű, egyenes és/vagy görbe vonalakkal álló ábra, amely felületet kitöltő mintázatot alkot. A latin textus szóból származó textúra szövetet, szerkezetet jelent. A vízjelek világában a nonfiguratív mintázat-vízjel valamilyen absztrakt, elvont, gyakran jelentés, név nélküli, az egész felületet kitöltő, beborító, összefüggő vonalszerkezetet, összefont vonalhálót, textúrált, mintázott felületet ábrázol.

12. Szimbólum-vízjelek

A szimbólum jel, jelkép, jelentéshordozó. Görög eredetű szó: syn = össze-, együtt- és ballein = dobni. Az, hogy milyen típusú jelentés társul a szimbólumhoz, függ a felhasználási céltól és a kontextustól. Szimbolikus: jelképes, valamit szimbolizál, jelképez, megjelenít, megtestesít, megszemélyesít, valamihez társítható a képzete, ábrája, rajzolata, jelentése.

Filigranológiai értelemben szimbólum-vízjelnek tekintjük mindazokat az egyetemes, általános, nemzeti, lokális és speciális vízjelmotívumokat, amelyek valamilyen ikonikus, indexiális vagy szimbolikus jelet, jelképet ábrázolnak és valamilyen definiálható jelképes, szimbolikus jelentést tartalomhoz kapcsolódnak, illetve fejeznek ki.

Valamennyi tudományágnak, így a filigranológiának is megvan a maga szimbolikus nyelve, az a sajátos jelképrendszer, amely számos általános és számos egyedi jelet és jelképet tartalmaz. A filigranológia összetett jelképrendszere olyan szimbólum-vízjelekből épül fel, amelyek lényeket, tárgyakat, dolgokat, fogalmakat jelképezhetnek.

Az ikonikus jelek olyan egyértelmű jelképek, amelyek magát a szimbolizált lényt, tárgyat vagy dolgot ábrázolják. Az európai filigranológiában gyakori jeltípusok, például: állat-, növény-, tárgy- és építmény-vízjelek.

Az indexiális jelek olyan, elsősorban tartalomra utaló jelképek, amelyek nem magát a tárgyat vagy dolgot ábrázolják, hanem a jel jelentéséhez társítható jelképes asszociációt, szimbólumot, például üllő-vízjel, kalapács-vízjel: kovács, kovácsműhely.

A szimbolikus jelek olyan jelképek, amelyek egyáltalán nem hasonlítanak az általuk jelképezett dologra, tárgyra vagy fogalomra. Jelentésük a köztudaton, közmegegyezésen, hagyományon, megszokáson (konvención) alapul, például horgony-vízjel: a remény szimbóluma, galamb: a béke szimbóluma.

A szimbólum-vízjelek jelrendszerük, jelentéstartalmuk és elterjedésük szerint alapvetően ötféle nagy csoportba sorolhatók:

Egyetemes szimbólum-vízjelek, amelyek széles körben elterjedtek és az ábrázolt motívumhoz kapcsolható jelentéstartalom alapján az egész világon ugyanazt jelképezik évszázadok óta (kereszt-, kard-, korona-, horgony-, postakürt-vízjelek).

Általános szimbólum-vízjelek, amelyek gyakoriak ugyan, de jelentésük helyenként eltérő (papírmalmi-, papírgyári-, papírkereskedelmi-, világi-, vallási-, állat- és növény-vízjelek).

Nemzeti szimbólum-vízjelek, amelyek csak az adott országra jellemzőek. Használatuk ott alakult ki, jelentésük szorosan kötődik az adott ország történelméhez, illetve papír- és vízjeltörténeti kultúrájához (használati eszköz-, természeti kép-, építészeti-vízjelek).

Lokális szimbólum-vízjelek, amelyek eredeti, egyetemes jelentéstartalmukat az évszázadok folyamán vagy elvesztették, vagy jelentésük megváltozott, elhalványult és már csak néhány országban vagy egészen szűk területen értelmezhetők. Vagy jelentésük lokálisan változó, azaz ugyanaz a vízjel szimbólum eltérő helyszínen, illetve keletkezési helyen más és más jelentéstartalmat hordoz (egyházi-, tárgy-, kereskedelmi-vízjelek).

Speciális (különleges, ritka) szimbólum-vízjelek, amelyek nem terjedtek el széles körben vagy csak nagyon rövid ideig voltak használatban (építmény-, közlekedési eszköz-vízjelek). Ezek alapján a szimbólum-vízjelek 10 főtípusát különböztetjük meg:

1. állat-vízjelek,
2. növény-vízjelek,
3. természeti kép-vízjelek,
4. egyházi-vízjelek,
5. világi-vízjelek,
6. heraldikai vízjelek
7. kereskedelmi-vízjelek,
8. tárgy-vízjelek,
9. építmény-vízjelek,
10. közlekedési eszköz-vízjelek.

13. Mitikus-vízjelek

A mitológia (mítosz tudomány) mítoszok rendszere, mondák, regék, vallási mondák, hitregék tudománya. Történeti értelmezésben a mítosz mindig egy történelmileg létező közösség, társadalom (kultúra) saját mítoszáét, a mitológia pedig mindig egy létező és nagyobb területi, etnikai vagy vallási közösség (kultúrkör) mitológiáját jelenti (például egyiptomi, görög, római mitológia). A mítoszok szereplői nem létező, kitalált, mitikus lények. Filigranológiai értelemben mitikusnak (mitikus-vízjelnek) tekintjük a mítoszok, legendák, ősi eredet-, népi és vallási mondák, hitregék, regék és mesék nem létező, kitalált, emberi, állati, bibliai és természetfölötti lényeknek vízjel ábrázolásait. Függetlenül attól, hogy alakjukat általános, elvont vagy konkrét formában, attribútumaikkal és rekvizitumaikkal együtt vagy anélkül ábrázolják. A mitikus-vízjeleknek három főtípusa van, a képzeletbeli emberi, képzeletbeli állati és a spirituális-vízjelek, amelyek öt főtípuscsoportot alkotnak: vallási, világi, mondabeli, mesebeli és szellemi mitikus-vízjelek.

14. Geometrikus-vízjelek

A geometria deduktív axiómarendszerre épülő, síkbeli és térbeli matematikai törvényszerűségek és összefüggések vizsgálatával foglalkozó tudományág. A geometrikus (szabályos) alakzatok a geometria módszereivel írhatók le. Filigranológiai értelemben összefoglaló néven geometrikusnak (geometrikus-vízjelnek) tekintjük a szabályos, zárt rajzi

elemeket tartalmazó vízjelalakokat. Szerkezetüket tekintve lehetnek egyenes vonalúak: csupa egyenes vonalból állók, görbe vonalúak: kizárólag görbe vonalokból felépülők és vegyes vonalúak: egyenes és görbe vonalat egyaránt tartalmazók. Típusfőcsoportjuk szerint sokszögek, vagy görbék. Helyzetük alapján álló és fekvő formátumúak vagy élére állítottak. Bázis alakjuk szerint egyvonalasak, kettős kontúrúak vagy árnyékoltak.

Rekonstrukciós módszerek / Methods of reproduction

A vízjelek valódi átnézeti, optikai látványát sokféle módszerrel meg lehet jeleníteni. A leképezést azonban gyakran gátolják a papír egyik, vagy mindkét oldalát beborító, sötétszínű szöveg- és díszítő-nyomatok, írásjelek, pecsétviaszok, a papír vastagsága, illetve a vízjel (gyenge) minősége. Ha a nyomatok sűrűn fedik a papír felületét, vagy a papír túlzottan vastag, vagy a vízjel elmosódott és rosszul látható, akkor nehéz megfejteni a vonalak helyes irányát, találkozási és keresztezési pontjait, a betűk valódi állását, illetve jelentését vagy olvashatóságát. Ha a vízjel töredékes és nagyon kis részlete látszik csak a papírban (mert a méretre vágás során elvágták), akkor az ismeretlen rajzolatú vízjeleket nehéz, vagy egyáltalán nem lehet rekonstruálni. Valamivel könnyebb a helyzet rajzi szempontból, ha a papír mindkét felülete üres és a vízjel összes vonala jól látható.

A különböző típusú vízjelek képi megjelenítésére és archiválására a XIX. és a XX. század folyamán sokféle módszert dolgoztak ki világszerte. Ezek között vannak fényképezési (kontaktmásolás, hagyományos vagy digitális fényképfelvétel, röntgen, radiográfia, stb.), rajzi (kézi, gépi) és számítástechnikai (digitalizálási, matematikai modellezési) módszerek is.

A kiindulás minden esetben azonos, vagyis az eredeti vízjeles papír, az eredeti, átvilágított vízjel. A módszerek többségénél a négy vízjel átnézettípus megszabja az alkalmazható eszköztárat is. Ezért a rekonstrukciós rajzok elkészítésénél mindig figyelembe kell venni a vízjel típusát. A méret- és látványhű vízjelrajzok elkészítése legegyszerűbben és leggyorsabban a hagyományos kézi rajz és a számítástechnika által kínált korszerű eljárások kombinálásával valósítható meg. Ennek három fázisa van: 1. nyers rajz, 2. szkennelés, 3. digitalizálás. A DMVA vízjeleknél ezt a módszert alkalmazzuk.

1. A nyers rajz elkészítése

A különböző típusú vízjelek megrajzolásához eltérő hordozókat és eltérő módszereket kell alkalmazni. Az úgynevezett nyers rajz egyik legjobb hordozója a mérettartó pauszpapír, de kombinált vízjelekhez csak korlátozottan, árnyalatos vízjelekhez pedig egyáltalán nem célszerű használni. Helyette a különböző, általános grafikai célú vékony papírok a megfelelőek. A nagyon vékony, préselt vízjelek bizonyos fajtáinál a pausz helyett csak teljesen átlátszó síkfilmre lehet a kiinduló nyers rajzot megfelelő minőségben elkészíteni. A nyers rajznak tökéletesen mérethűnek kell lennie.

Negatív vízjelek nyers rajza

Alapvetően háromféle módszerrel valósítható meg. Az egyik lehetséges megoldás a közép vonal rajz, a másik a kettős kontúr rajz, illetve a harmadik a teljes kontúr rajz. Egyik rajzmódot sem lehet azonban automatikusan alkalmazni. A választást a vízjel minősége (láthatósága, rajzolhatósága) és a továbbfeldolgozás szempontjai döntenek el. Például az, hogy egyszerű vagy bonyolult, vékony vagy széles vonalrendszerű vízjelről van-e szó?

A bonyolultabb rajzolatú negatív vízjeleknek, például a nem egy, hanem több (kettős, hármas) vonalból álló betűknek vagy ornamenseknek összetettebb dimenziójuk van, ami általában zárt kontúrral lehatárolható szabályos vagy szabálytalan kiterjedésű terület.

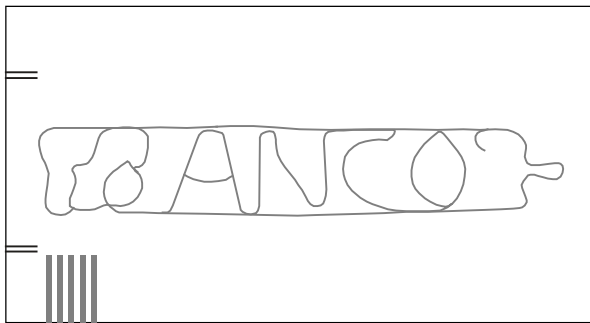
Ezeknél a vízjeleknél a középvonal rajz nem alkalmazható, csak a kettőskontúr illetve a teljeskontúr rajz vezet eredményre.

A középvonal rajz

csak olyan negatív vízjeleknél alkalmazható, amelyeknél a vonalszélesség egyenletes és nem változó. Középvonal rajz készítésénél az átvilágított vízjel vonalszélességének optikai középvonalán kell végighaladni a 0,3 mm-es grafitheggyel.

Előnye, hogy elkészítése a kettőskontúr rajznál kevesebb időt igényel és a későbbi digitalizálást is megkönnyíti azzal, hogy itt csak egy vonalra, a középvonalra kell odafigyelni. Hátránya, hogy az apró vonalirányváltásokat, kiszögelléseket és kis kanyarulatokat nem lehet vele olyan finoman követni a rajzolásnál, mint a kettőskontúrral.

A középvonal rajznál a vízjel vonalszélességét külön fel kell tüntetni, vagy jelölni kell egy vonalszakaszon, mert az a rajzon nem látszik és nem is mérhető. A vízjelhátér huzalozásának átnézetben sötétben látszó részét eredeti méretben, a főmerezítőköt pedig a két külső szél mellé húzott két vonalkával célszerű rögzíteni.

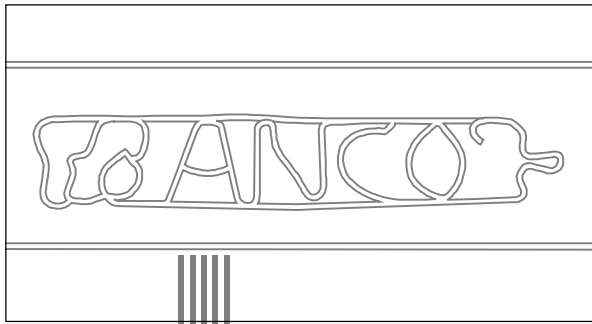

Középvonal rajz

A kettőskontúr rajz

elkészítésénél a vízjel mindkét, külső és belső kontúrvonalát meg kell rajzolni. Ez a szabadkézzel megrajzolt kettős kontúr pontosan kirajzolja a vízjel minden vonalának irányát, szélességét, a találkozási és metszési pontok szögét, helyét, valamint helyzetét. Megmutatja a vízjel eredeti vonalvezetésének legapróbb irányváltzásait és a vízjelet alkotó kisebb-nagyobb vízjelelemek alakját is (például a címerpajzsok belsejében gyakran rosszul látható, egészen apró heraldikai elemeket, oroslánokat, sasokat és hasonló, csupán néhány vonalkából álló, erősen stilizált figurákat). A kettőskontúr rajzon jobban nyomon lehet követni a vonalszakadások vagy vonalhiányok miatt kevésbé jól értelmezhető részletek irányát, összetartozását, illetve szétválását.

A főmerezítőköt állását és szélességét, illetve a szitahuzalok szélességét itt is a középvonal rajzhoz hasonlóan kell feltüntetni.

Kettoskontúr rajz

A teljeskontúr rajz

az összetett, sok elemet tartalmazó negatív vízjelek olyan változatainál alkalmazható, ahol a vonalvastagság folyamatosan változik, és csak a teljes vonalkontúr körberajzolásával lehet a vízjelet leképezni.

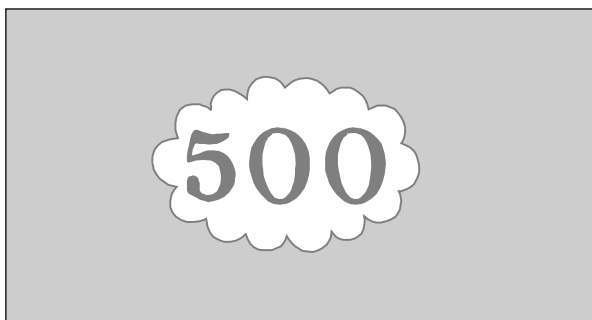
A teljeskontúr rajz az eredeti vízjelre vonatkozó minden fontos adatot tartalmaz, amelyek bármikor mérhetők magán a rajzon, ezért nem kell külön feljegyezni azokat. A vízjelhátér az előzőekhez hasonlóan rögzíthető.

Teljeskontúr rajz

Pozitív vízjelek nyers rajza

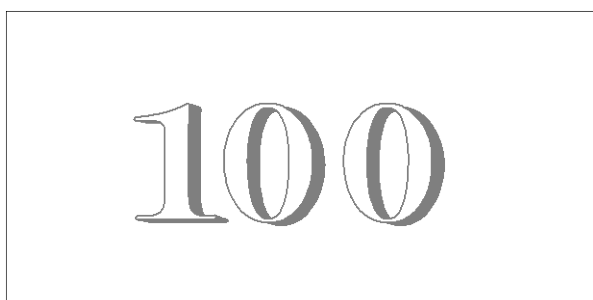
A papírháttérnél sötétebb átnézetű pozitív vízjeleket kettőskontúr vagy középvonal rajzzal is meg lehet rajzolni. Ennél az alapesetnél azonban gyakoribbak a folyamatosan változó vonalszélességű, illetve a szabályos vagy szabálytalan területtel határolt összetett pozitív vízjelek. Ezeket csak teljes kontúr rajzzal lehet megfelelően rekonstruálni.

Pozitív vízjel rajz

Kombinált vízjelek nyers rajza

A negatív és pozitív vízjelelemeket – nem külön-külön, hanem – egyesítve tartalmazó kombinált vízjeleknél a világos és sötét vízjelelemek egymással közvetlenül érintkeznek, ezért lerajzolásuk csak teljeskontúr rajzzal valósítható meg. A kombinált vízjelek átnézete rajzi szempontból sajátos átmenetet képez a vonalas és az árnyalatos rendszerek között. A többfokozatú kombinált vízjelek átnézetében nemcsak kéttónusú (világos és sötét), hanem többtónusú, több világos, illetve több sötét tónusfokozatot együtt tartalmazó mezők láthatók. A ritka tónuskülönbséggel tagolt kombinált vízjelek kemény, míg a sűrűbben tagoltak lágy vízjelképet mutatnak.

Kombinált vízjel rajz

Árnyalatos vízjelek nyers rajza

A fokozatmentes tónusokból álló, valódi árnyalatos vízjelek lerajzolása megegyezik a hagyományos grafitrajz készítésénél alkalmazott technikákkal. A hordozó papír megválasztása fontos az árnyalatgazdagság érzékeltetése szempontjából.

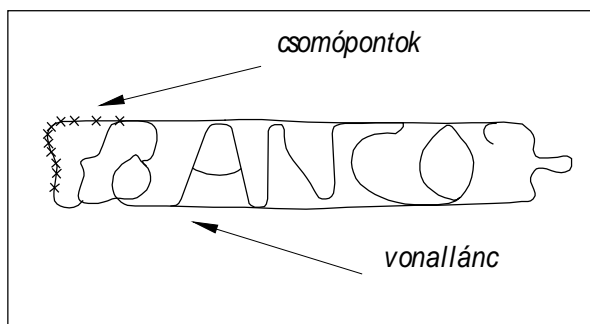
Árnyalatos vízjel rajz

2. Szkennelés

A nyers rajz a vízjel eredeti látványához képest technikai jellegű, de nagyon pontos rajznak tekinthető. Ahhoz, hogy a vízjelet látványhű módon jelenítsük meg, a nyers rajz alapján el kell készíteni a végleges változatot. Ennek kidolgozásához a nyers rajzot számítógépbe kell vinni eredeti méretben. Ezt legegyszerűbben síkszkenneléssel valósíthatjuk meg. A fehér papírháttérre rögzített nyers rajz a síkszkennelbe helyezve, minimum 360 dpi felbontással féltónusos vagy fekete-fehér formában szkennelhető. A két lehetőség közül a nyers rajz típusa és minősége (fedettsége) szerint kell választani. A feldolgozásnak ez a módja csak negatív, pozitív és kombinált vízjeleknél alkalmazható, árnyalatos vízjeleknél nem. A szkennelt és számítógépben rögzített kép a továbbiakban a digitalizálási művelet segéd ábrájaként szolgál.

3. Digitalizálás

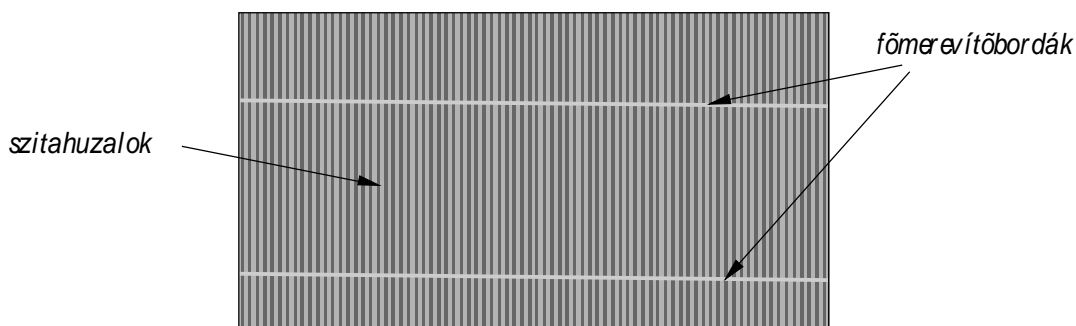
A nyers rajz végleges formába öntésének fontos mozzanata a bitkép vektorgrafikus (vonalas) grafikává történő átalakítása digitalizálással. Első lépésben a szkennelt bitképet egy digitalizálásra alkalmas grafikus programba kell importálni (behívni). Ezután attól függően, hogy a nyers rajz milyen módszerrel (kettőskontúr, középvonal vagy teljeskontúr rajzként) készült, a digitalizálási művelet is más-más módon hajtható végre. A digitalizálás lényege, hogy egyszerű Bézier görbék rajzolásával = általunk kijelölt csomópontok iránytangensek mentén történő vonalláncba rendezésével hozzuk létre a számítógépben a vízjel digitális vonalait. Ennek nyomvonalát olyan csomópontokból kell kialakítani, amelyeket a nyers rajz képzeletbeli középvonalán haladva a vízjelgörbe kanyarulatíveinek irány (szög) változásait és jellegét (lapos, hegyes, rövid, hosszú szakaszokat) figyelembe véve helyezünk el. A hegyesebb csúcsoknál sűrűbben, a laposabb görbeíveknél ritkábban kell a csomópontokat felvenni

Vízjelrajz digitalizálása

4. Háttérelemek elkészítése

A merített papírok átnézetében a vízjelábrán kívül a merítőszita technikai nyomai is láthatók. A főmerítőbordák és a szitahuzalok által létrehozott negatív és pozitív, vonalas részek, amelyek a vízjel szempontjából háttérelemeknek tekinthetők. Ezek a valóságban is a háttérben, a merítőszitán a vízjelszerszám alatt, mögött helyezkednek el. A szitahuzalok térközei a papír alapszínét mutatják (pozitív felület). A szitahuzalok drótjai sűrű negatív vonalhálót képeznek a papírban, a főmerítőbordák pedig a vízjelhez hasonlóan, szintén negatív átnézetűek.

Háttérelemek

Technikai leírás /Technical specifications

A DMVA adatbázisába felvett nyilvántartási adatok minden vízjelnél (recorded data for each watermark): **14 adat**

Példa egy DMVA vízjel adataira:

adatbank szám/D-szám (databank number): D-21671
tipológiai törzs (typological strain): betű-vízjel
vízjel neve/név (watermark name/motif): A betű
vízjel helye (place for watermark): J (jobb ívfél)
főmotívum (main motif): verzál A
társmotívum (companion motif): kör és vonal
vízjelpár (watermark par): B (bal ívfél), nincs
vízjelméret (watermark size): 30×73 mm
kelezés (date of original): 1310
eredeti típus (original type): okirat
papírtípus (paper type): merített írópapír
papírméret (paper size): 230×340 mm
papírmalom (paper mill): PIEMONTE (Itália)
papírkészítő (papermaster): ismeretlen

Bibliográfia / Bibliography

- BOGDÁN István (1959): A vízjelkutatás problémái (vízjelgyűjtésünk módszertana). – *Levéltári Közlemények*, Budapest, 30: 89–108.
- BOGDÁN István (1963): *A magyarországi papíripar története (1530 –1900)*. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 485 oldal, 2 térkép.
- BOGDÁN István (1974): Vízjellel az irathamisítás ellen. – *Papíripar*, Budapest, XVIII. évf., 1: 30–36.
- BOGDÁN István (1979): Papírkészítőink mesterségszavai, a 16–19. században. – MTESZ Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület, Az Ipari Hagyományok Védelmét Szervező Bizottság 2. sz. közleménye, Budapest. 38 oldal.
- BRIQUET, Charles Moise (1907): *Les Filigranes: dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Tome I–IV. – Genève, 836 oldal.
- DECKER, Viliam (1982): *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*. – Matica Slovenska, Martin, 223 oldal.
- EINER, Georg (1960): *The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks*. – The Paper Publications Society, Hilversum, VIII. sorozat. 188 oldal.
- FAZAKAS József (1959): A magyar papírtörténeti irodalom bibliográfiája. – Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, Budapest, 287–309. oldal.
- HORVÁTH József – PELBÁRT Jenő – BUNCSÁK Katalin (2008): Magyar filigranológiai bibliográfia. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, VI., 10: 9–26. oldal.
- Internationale Norm für die Erfassung von Papieren mit oder ohne Wasserzeichen. Version 2.0 (1997): Typological Index. Wasserzeichen-Typenindex nach Klassen/Unterklassen, illustriert, hg. v. der Internationalen Arbeitsgemeinschaft der Papierhistoriker, Marburg o. J. [2000].
- PELBÁRT Jenő (2003): Adatok a vízjel definíciójához. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, I. évf., 1: 13–20. oldal.

- PELBÁRT Jenő (2003): A vízjelek átnézetéről és az átnézeti típusokról. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, I.évf., 1: 21–29. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2003): A történelmi magyar papírmalmok elnevezéseinek és névváltozatainak áttekintése. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, I. évf., 1: 31–41. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2004): A papírív és a vízjel identifikációban fontos részei. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, II. évf., 2: 39–44. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2004): A vízjel helye, helyzete és állása a papírívben. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, II. évf., 2: 45–50. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2005): A digitális Magyar Vízjel Adatbank (MVA) célja, szerepe, okumentációs és kereső rendszere. – Tanulmány, Grafon Kiadó, 1–33. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2006): A papírháttér és a vízjel viszonya I. rész: A papírháttér jellegzetességei a papírmalmok korában. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, IV. évf., 6: 27–46. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2006): A vízjelek felhasználási cél szerinti felosztása. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, IV. évf., 7: 19–24. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2006): Vízjeles papírok kategorizálása és a nyilvántartási kódok rövidítéseinek feloldása. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, IV. évf., 7: 25–26. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2007): A Magyar Vízjel Adatbank (MVA) vízjel adatlapja. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, V. évf., 8: 11–14. oldal.
- PELBÁRT Jenő – BUNCSÁK Katalin (2008): Válogatás a nemzetközi papír- és vízjeltörténeti irodalomból. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, VI., 10: 9-26. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2010): Filigranológiai fogalomtár. – *Magyar Vízjel*, Grafon Kiadó, VII. évf., 14: 3–55. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2010): *Hét évszázad papírtitkai*. – Aurea Kiadó, Budapest. 412 oldal.
- PELBÁRT Jenő (2013): Heraldikai eredetű motívumok és motívum-elemek a filigranológiában. – *Magyar Vízjel*, XI. évf., 25: 3–14. oldal.
- PELBÁRT Jenő (2014): Krisztogramok a filigranológiában. – *Magyar Vízjel*, XII. évf., 26: 21–34. oldal.
- PELBÁRT JENŐ (2015): XXI. századi filigranológia – egy tudományág reneszánsza. I. rész: A filigranológia fogalma, tárgya, forrásai és hat tudományos pillére. – *Magyar Vízjel*, XIII. évf. 31: 3-52. oldal.
- PELBÁRT JENŐ (2015): XXI. századi filigranológia – egy tudományág reneszánsza. II. rész: A filigranológia kronológiája, eszköztára, kutatási irányai és kapcsolatrendszere. – *Magyar Vízjel*, XIII. évf. 32: 3-24. oldal.
- PELBÁRT JENŐ (2017): *Egyetemes és magyar vízjeltörténet*. – Magyar Papírmúzeumért Alapítvány, Papír Akadémia jegyzet, 47 oldal.
- PINTÉR Márta szerk. (1974): A vízjelkutatás a könyvtári munka szolgálatában. – In: Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- SZÓNYI Ignác László (1908): *14. századbeli papiros-okleveleink vízjegyei*. – Athenaeum, Budapest. 99 oldal + 17 vízjeltábla melléklet.
- VÁMOS György szerk. (1964): *Papíripari műszaki értelmező szótár*. – Terra Kiadó, Budapest. 107 oldal.
- VÁMOS György szerk. (1980): *Papíripari kézikönyv*. – Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 1261 oldal.